

PIOTR GRABOWSKI* – WARSZAWA

[Recenzja]: *Jezu Miłosierny Tobie ufać chcę. Księga pamiątkowa dedykowana ks. kan. dr. Zbigniewowi Godlewskiemu, proboszczowi parafii świętego Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny, dziekanowi dekanatu wolskiego w 35. rocznicę kapłaństwa i 60. rocznicę urodzin*, zebrał i opracował Edgar Sukiennik, t. 1, Warszawa 2020, ss. 737; t. 2, Warszawa 2020, ss. 821; t. 3, Warszawa 2020, ss. 808; Wydawnictwo Bonum

Chwalebną praktyką jest przygotowywanie ksiąg pamiątkowych z racji okrągłych rocznic i jubileuszy. Najczęściej ukazują się one dla uczczenia rektorów wyższych uczelni, dziekanów, profesorów oraz biskupów. Natomiast rzadko zdarza się, aby były one dedykowane proboszczom parafii i duszpasterzom. Do tej ostatniej grupy należy zaliczyć niecodzienną księgę pamiątkową, która ukazała się z okazji 60. rocznicy urodzin i 35-lecia święceń kapłańskich księdza kanonika dr. Zbigniewa Godlewskiego, proboszcza parafii św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny w Warszawie oraz dziekana dekanatu wolskiego. Publikacja stanowi owoc pracy przyjaciół, wychowanków i współpracowników ks. Z. Godlewskiego.

Jubilat jest osobą znaną w archidiecezji warszawskiej. Urodził się 31 lipca 1960 r. w Warszawie. Jego powołanie kapłańskie dojrzywało w parafii św. Klemensa Hofbauera na warszawskiej Woli. Po odbyciu studiów seminaryjnych przyjął święcenia kapłańskie z rąk kard. Józefa Glempa 2 czerwca 1985 r. Posługiwał w parafiach św. Rocha w Jazgarzewie, Przemienienia Pańskiego w Tłuszczu, św. Krzysztofa w Podkowie Leśnej, Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny na Wrzecionie, w parafiach św. Mateusza w Burakowie i świętych Piotra i Pawła w Przybyszewie pełnił zaś urząd proboszcza. Od 2007 r. jest proboszczem parafii św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny na warszawskim Kole. W 2017 r. został zamianowany dziekanem dekanatu wolskiego. Jednak nie tylko duszpasterstwo jest obszarem jego aktywności. Kapłan poświęca dużo czasu na pracę naukową i popularyzowanie teologii. W seminarium warszawskim poznał biblistę, ks. prof. dr. hab. Ryszarda Rumianka, późniejszego rek-

---

* Piotr Grabowski – lic. historii, Uniwersytet Warszawski
e-mail: piotrgrabowski96@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0115-9382>

tora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, który odegrał kluczową rolę w rozwijaniu jego zainteresowań naukowych. Pod kierunkiem znanego biblisty młody duchowny napisał pracę magisterską z zakresu biblistyki. W dalszej kolejności studiował na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie złożył pracę magisterską z socjologii religii. Kontynuował studia specjalistyczne z biblistyki na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie oraz w szwajcarskim Fryburgu. Następnie wykładał teologię biblijną w seminarium warszawskim. Stopień naukowy doktora nauk teologicznych uzyskał na podstawie dysertacji na temat wizji ożywionych kości w księdze proroka Ezechiela, którą przygotował pod kierunkiem ks. prof. R. Rumianka. Ważnym epizodem w jego życiu naukowym było kierowanie Wydawnictwem Archidiecezji Warszawskiej. Jego staraniem ukazywały się nie tylko pojedyncze tytuły, ale również całe serie wydawnicze.

Dostrzegając ten dwutorowy aspekt działalności duszpasterskiej i naukowej ks. Z. Godlewskiego, grono przyjaciół, współpracowników i wychowanków powzięło inicjatywę wydania książki pamiątkowej, którą zredagował dr Edgar Sukiennik. Publikacja pt. *Jezu Miłosierny Tobie ufać chcę* składa się z trzech tomów. Zawiera artykuły naukowe i popularno-naukowe z różnych obszarów wiedzy, m.in. teologii biblijnej, filozofii, liturgiki, katechetyki, socjologii, pedagogiki, historii i historii Kościoła.

Pierwszy tom liczy 737 stron i posiada układ tematyczny. Dotyczy przede wszystkim osoby proboszcza parafii św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny w Warszawie. Rozpoczyna się od słowa wprowadzającego ks. dr. Dariusza Bartoszewicza, wieloletniego wikariusza tej parafii, który wyjaśnia i uzasadnia wydanie książki pamiątkowej. Pierwszym artykułem jest życiorys ks. Z. Godlewskiego autorstwa dr. E. Sukiennika. Redaktor trylogii omówił życie duchownego od narodzin aż do czasów współczesnych. Kolejny artykuł pióra Aldony Konkiel współbrzmi z życiorysem proboszcza dzięki temu, że zawiera wykaz działalności naukowo-duszpasterskiej wraz z zestawieniem wszystkich publikacji wydanych przez jubilatę. Następne dwie prace: opis pierwszych dwóch lat pod rządami nowego proboszcza, autorstwa Bogdana Kupisa, oraz kalendarium parafii za lata 2006-2019 odzwierciedlają aktywność duszpasterską proboszcza w ciągu ostatnich 13 lat.

Kolejne teksty zostały uporządkowane alfabetycznie, gdyż nie są powiązane z wcześniej opisanymi problemami. Ksiądz Artur Felszer podjął problematykę przywrócenia paschalnego charakteru śmierci chrześcijanina w obrzędach pogrzebowych po Soborze Watykańskim II. Ksiądz Zbigniew Jankowski porównał starożytną liturgię mszy świętych w Mediolanie i Jerozolimie, opierając się na *De sacramentis* św. Ambrożego i *De mysteriis* św. Cyryla Jerozolimskiego. Skupił się na takich aspektach jak obrzęd, symbolika i teologia. Ten sam autor w kolejnym artykule omówił status dziecka w wybranych dziełach św. Augustyna. Na kartach pierwszego tomu znalazło się też miejsce na temat komunikacji i mediów świata współczesnego w perspektywie duchowości miłosierdzia, który przedstawił redemptorysta o. prof. Witold Kawecki.

Dużo miejsca zajmują artykuły poświęcone kultowi Miłosierdzia Bożego, co nie powinno dziwić, gdyż jest to jedna z bardziej popularnych i pielęgnowanych

przez proboszcza form pobożności w kościele na Kole. I tak o. dr Marek Kotyński ukazał zagadnienie Miłosierdzia Bożego w teologii duchowości. Największemu przymiotowi Boga poświęcony jest również artykuł ks. Łukasza Lewandowskiego, który zaprezentował formy kultu praktykowane w parafii św. Józefa, a więc Święto Miłosierdzia Bożego (Warszawskie Łagiewniki) i codzienne odmawianie koronki w kościele parafialnym. Najwięcej uwagi poświęcają mu jednak dwa obszernie artykuły świeckiego teologa, prof. dr. hab. Zenona Ziółkowskiego. W pierwszym opracowaniu uczony przedstawił historyczny szlak pojmowania Miłosierdzia Bożego oraz jego przeżywania i korzystania z niego w Kościele. W drugim artykule zarysował rozwój kultu największego przymiotu Boga na warszawskim Kole.

Siostra Emiliana Stawarz, felicjanka pokazała ideę nawrócenia na kartach Ewangelii św. Łukasza. Nie sposób pominąć artykułu ks. dr. Bolesława Szewca – długoletniego opiekuna Bractwa Adoracji Najświętszego Sakramentu w parafii św. Józefa. Duchowny przybliżył rozwój idei forów wieczystej adoracji i określił ich znaczenie dla podtrzymywania tej praktyki pobożnej, którą podjęło kilkanaście parafii w Polsce, m.in. w Warszawie, Niepokalanowie, Katowicach-Panewnikach, Ostrołęce, Elku, Łomży, Głuszycy i Legnicy.

W drugim i trzecim tomie księgi pamiątkowej czytelnik odnajdzie artykuły reprezentujące szeroki wachlarz dyscyplin naukowych. Teksty są ułożone według nazwisk autorów. Tom drugi liczy 821 stron i rozpoczyna się od artykułu ks. dr. D. Bartoszewicza na temat listu apostolskiego Benedykta XVI *Porta Fidei* pod kątem zastosowania egzegetycznego Listu do Hebrajczyków. Autor odwołując się do innych tekstów obecnego papieża-emeryta, dowodzi, że poprawnie przeprowadzona hermeneutyka wiary jest zgodna z tekstem biblijnym i może stanowić całość metodologiczną z hermeneutyką historyczną. W następnym artykule ks. prof. Wiesław Dąbrowski z Wyższego Instytutu Nauk Religijnych w Aquili na podstawie komentarza św. Tomasza z Akwinu do *Corpus Paulinum* przedstawił celebrację niedzieli jako dnia Pańskiego.

W dalszej kolejności występują dwie rozprawy Magdaleny Filipek na temat funkcjonowania osób niepełnosprawnych. W pierwszym artykule autorka poruszyła problem społecznego funkcjonowania uczniów z niepełnosprawnością w klasie integracyjnej. W drugim opracowaniu badaczka zmierzyła się z zagadnieniem wsparcia społecznego osób głuchoniemych. Celem tej pracy było zbadanie uwarunkowań rozumienia wsparcia społecznego uczestników spotkań Towarzystwa Pomocy Głuchoniemych.

Ksiądz Paweł Gontarz przybliżył temat przymierza Boga i człowieka w świetle Pisma Świętego. Przeprowadził analizę porównawczą przymierzy, wyjaśnił znaczenie terminu „przymierze” oraz zastanawiał się nad ich hierarchizacją i kwestią ich rozumienia. W zakresie prawa kanonicznego mieści się artykuł ks. dr. Adama Jaczewskiego, który podjął trudny temat kary suspensy i jej zastosowania w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. W kontekście oczekiwanej beatyfikacji prymasa Stefana Wyszyńskiego na uwagę zasługuje artykuł ks. Andrzeja Kamińskiego o godności człowieka w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia z okresu milenijnego. Z kolei prof. Zofia Konaszkiewicz ukazała obraz polskich szkół artystycznych

w zestawieniu z ogólnymi problemami kształcenia w ostatnich dziesięcioleciach. Próbowała odpowiedzieć na pytanie: czy edukacja jest formalnym wykształceniem, czy świadomie zdobywaną mądrością? Na kartach księgi pamiątkowej nie zabrakło bliskiego jubilatowi studium filozofii, o co zadbała dr Justyna Majewska. Pracownica Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego w jednym z najbardziej szerszych artykułów omówiła doświadczenie mistyczne w świetle teorii opartej na antropologicznych założeniach, jaką zaproponował wybitny filozof prof. Mieczysław Gogacz.

W dziedzinie historii przyciągają uwagę opracowania ks. prof. Józefa Mandziuka i o. dr. hab. Pawła Mazanki – długoletnich wykładowców Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pierwszy z wymienionych ukazał postać księcia mazowieckiego Janusza I Starszego, który przeniósł kapitułę kolegiacką z Czerska do Warszawy, przyczyniając się tym samym do rozkwitu grodu nad Wisłą. Drugi z wyszczególnionych badaczy zaprezentował tragiczną kartę z dziejów dzielnicy, jaką była rzeź Woli w czasie powstania warszawskiego. Skupił się przede wszystkim na drastycznej śmierci swoich współbraci redemptorystów z domu zakonnego przy ul. Karolkowej.

Ksiądz dr hab. Andrzej Jacek Najda podjął tematykę zoologii w nauczaniu Jezusa z odniesieniem do świata roślin i zwierząt na kartach Biblii. Ksiądz dr hab. Kazimierz Pierzchała z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przeprowadził analizę szóstej prośby zawartej w Modlitwie Pańskiej i związane z nią od wieków problemy tłumaczeniowe. Ksiądz Łukasz Polkowski omówił problematykę metodologii teologii w odniesieniu do pism o. Józefa Marii Bocheńskiego i Iana Graemego Barboura. Starał się udowodnić, jakie muszą zostać osiągnięte kryteria, aby teologia została uznana za racjonalną naukę w kategoriach logiki i nauk przyrodniczych. W kolejnym artykule redemptorysta o. dr hab. Marek Saj zwrócił uwagę na sytuację prawną osoby dokonującej aktu apostazji.

W końcowej części tomu znajdują się trzy artykuły z zakresu historii i historii Kościoła. W pierwszym z wymienionych ks. Łukasz Starczewski omówił głódówkę protestacyjną w warszawskim kościele św. Marcina w Warszawie (24-31 maja 1977 r.) na tle sytuacji społeczno-politycznej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Niepodważalną zaletą artykułu są teksty źródłowe na końcu opracowania. Dwa kolejne teksty przygotował dr E. Sukiennik. Są one zróżnicowane pod względem tematycznym oraz metodologicznym. Pierwszy artykuł ma charakter naukowy i dotyczy fundacji konwentu paulinów w Mochowie przez księcia Władysława Opolczyka w 1388 r. Następny artykuł tego samego autora ma cechy popularno-naukowe i jest leksykonem 30 wyjątkowych obiektów sakralnych na Mazowszu, które mają niepowtarzalny *genius loci*. Tom drugi zamyka włoskojęzyczna synteza idei przewodnich katolickiej nauki społecznej w świetle wykładni bł. Jakuba Alberione autorstwa paulisty ks. Ryszarda Marii Tomaszewskiego.

Tom trzeci liczy 808 stron i rozpoczyna się od włoskojęzycznego artykułu ks. Pawła Badury, który omówił uprawnienia specjalne watykańskiej Kongregacji ds. Duchowieństwa w sprawie przenoszenia duchownych do stanu świeckiego. Ten sam autor przedstawił przesłanie homiletyczne nauk rekolekcyjnych ks. Ignacego Kłopotowskiego, wykazując ich aktualność. Rafał Jan Bąk podjął problema-

tykę medytacji w buddyzmie zen i chrześcijaństwie na przykładzie karate gosoku-ryu. Próbował znaleźć wspólne elementy owej filozofii i chrześcijańskiej mistyki. Z kolei Tomasz Białek, kierując się magisterium Kościoła i własnymi badaniami, podjął próbę odpowiedzi na pytanie: czy kościół odpowiada na współczesne problemy warszawskiej młodzieży licealnej? W swoim drugim artykule ten sam autor poruszył zagadnienie osobowości nauczyciela religii. Wartościowe jest zestawienie wiedzy, kompetencji zawodowych oraz cech charakteru, jakimi powinien odznaczać się wzorcowy katecheta. W dalszej kolejności ks. dr Robert Czarnowski poddał analizie duszpasterstwo polskich rodzin we Francji i ukazał je w perspektywie historyczno-pastoralnej, a ks. Mateusz Czubak zmierzył się z problemem rozumienia małżeństwa i rodziny w świetle wiary chrześcijańskiej. W swoim drugim artykule duchowny omówił problem roli Kościoła jako matki naszej wiary w nauczaniu papieża Franciszka. W trzecim artykule zamieścił autorefleksję o kapelani w więziennej.

Dwa następne teksty dotyczą różnych aspektów cierpienia wspólnoty kościelnej i jej poszczególnych członków. Ksiądz Adam Dzionk na podstawie wybranej literatury zaprezentował tematykę cierpienia doznawanego przez członków Kościoła w wymiarze społecznym i ukazał sposób jego przeżywania poprzez wiarę. Natomiast ks. Kamil Falkowski zmierzył się z problematyką logicznej oceny aktów samobójczych w szerszej perspektywie doświadczenia utraty sensu życia. Ukazał ewolucję poglądów na samobójstwo w historii, okoliczności wpływające na podjęcie tego aktu oraz ocenę samobójstwa w świetle nauczania Kościoła katolickiego.

Kolejne opracowania reprezentują teologię i historię. Z punktu widzenia największego charyzmatu warszawskiej parafii na Kole, jakim niewątpliwie jest cześć dla Najświętszego Sakramentu, należy zwrócić uwagę na artykuł ks. Jarosława Głonka, w którym można odnaleźć zestawienie wypowiedzi ojców Kościoła na temat kultu Eucharystii i warunków przyjmowania komunii świętej. Piotr Grabowski omówił działalność Chóru Akademickiego Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1989-2001 w świetle źródeł archiwalnych oraz miejsce tego zespołu we współpracy międzynarodowej pomiędzy macierzystą uczelnią a innymi szkołami wyższymi. Interesującego zestawienia dokonał ks. Bogusław Jankowski, który korzystając z materiałów archiwalnych, omówił seminarium z historii Kościoła prowadzone przez ks. prof. Ludwika Królika w latach 1977-1997. Godny podziwu jest wykaz wszystkich wychowanków uczonego z krótkim omówieniem ich prac licencjackich, magisterskich i doktorskich. Warto zapoznać się z pracą ks. Marka Lemiecha, który przybliżył dorobek monastycyzmu hiszpańskiego na przełomie VI i VII wieku w świetle reguł świętych Leandra i Izydora. Ksiądz Mateusz Małek omówił rolę społeczności Samarytan w nauczaniu Jezusa w edycji św. Łukasza, a Robert Połubiński podjął problematykę Europejskich Spotkań Młodych Taizé, którą przedstawił w szerszej perspektywie ekumenizmu w Kościele.

Niesłabnącą popularnością w społeczeństwie cieszy się pamiętnikarstwo i literatura wspomnieniowa. W tym kontekście można odczytywać dziennik podróży do Francji, którego autorem jest dr E. Sukiennik. W pracy redaktora księgi jubileuszowej widać zamiłowanie do historii, gdyż dziennik zawiera nie tylko opisy

przeżyć towarzyszących autorowi podczas wycieczki, ale również obszerne rysy historyczne odwiedzanych miejscowości. Uwagę przyciąga również nietypowy tekst dr Barbary Świtalskiej-Starzeńskiej – pracownicy Instytutu rtm. Witolda Pileckiego w Warszawie. Jest to wywiad przeprowadzony z prof. Stanisławem Michnowskim – stuletnim uczestnikiem powstania warszawskiego. Całości dopełnia artykuł ks. Patryka Turka, który przybliżył realizację nakazu misyjnego przez apostołów i Kościół wczesnochrześcijański oraz przedstawił proces wtajemniczenia chrześcijańskiego w owych czasach.

Niewątpliwą zaletą publikacji jest szeroki zakres problemowy, który sprawia, że publikacja posiada charakter interdyscyplinarny. Można znaleźć w niej artykuły naukowe i popularno-naukowe z takich dziedzin jak: teologia, filozofia, socjologia, pedagogika, katechetyka, historia, historia Kościoła i literatura wspomnieniowa. Zakres chronologiczny pracy zbiorowej jest bardzo szeroki i obejmuje zagadnienia od pierwszych wieków chrześcijaństwa aż po czasy współczesne. W trzech tomach zamieścili artykuły zarówno znani i cenieni badacze, jak również osoby, które dopiero wchodzą w świat nauki i doskonalały swoje warsztaty metodologiczne. Nie brakuje interesujących opracowań nowatorskich, które stanowią cenne uzupełnienie dotychczasowego stanu badań.

Należy docenić fakt, że publikację otwiera biografia ks. Z. Godlewskiego oraz opracowania monograficzne na temat różnych aspektów funkcjonowania parafii św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny w latach rządów jej czwartego proboszcza. Logiczny ciąg tworzą opracowania z zakresu form duszpasterskich, charakterystycznych dla codziennego funkcjonowania parafii, czyli kultu Eucharystii i Miłosierdzia Bożego. Nie da się również pominąć uznania dla obszerności poszczególnych tomów, dokonanej selekcji tekstów oraz trudu redakcyjnego i edytorskiego w opracowaniu ogromu nadesłanych materiałów.

W publikacji nie brakuje jednak mankamentów, które mogą nieco razić miłośników i znawców tak poważnych opracowań. Wnikliwemu czytelnikowi rzucą się w oczy nieujednoliczony aparat naukowy. Przypisy pojawiają się według zasad różnych szkół. Jedni autorzy zastosowali metodę przecinkowo-nawiasową, inni zaś dwukropkowo-kropkową. Podobnie większość autorów sporządziła przypisy na dole każdej strony, ale w kilku tekstach pojawiają się one dopiero na końcu opracowania. Ta kwestia nie umniejsza wartości publikacji, jednak należałoby ujednoczyć aparat krytyczny. Można było wskazać autorom tekstów określone zasady, według których mają zamieszczać przypisy, a jeśli to okazało się niewykonalne, wtedy samemu podjąć trud całościowego uporządkowania i ujednoczenia aparatu naukowego. Wartościowym dopełnieniem publikacji byłoby również umieszczenie krótkich not biograficznych o autorach nadesłanych prac. Tymczasem takie biogramy pojawiają się przy zaledwie kilku nazwiskach, w pierwszym przypisie opracowania. O pozostałych autorach nie ma żadnej informacji biograficznej ani afiliacji naukowej, choć twórcy większości opracowań znani są z działalności naukowo-dydaktycznej w różnych ośrodkach badawczych w kraju i zagranicą.

Kwestią dyskusyjną jest również kategoryzacja artykułów. W pierwszym tomie aż prosi się o zastosowanie układu tematycznego, skoro dotyczy on osoby ks. Z. Godlewskiego i form oddziaływania parafii św. Józefa na wiernych. Zabieg

ten można byłoby zrealizować przez zebranie w jednej grupie artykułów dotyczących Miłosierdzia Bożego, Eucharystii i liturgii. Kategoryzację pod kątem dyscyplin naukowych można było przeprowadzić także w pozostałych tomach, tworząc działy poświęcone filozofii, historii, katechetyce itd.

Wątpliwości może budzić również mały rozmiar czcionki we wszystkich tekstach, co może stanowić duże wyzwanie dla osób słabo widzących lub niedowidzących. Zastosowanie większego stopnia pisma z pewnością zwiększyłoby komfort lektury, ale mogłoby też spowodować rozrośnięcie się publikacji do czterech lub pięciu tomów, na co wydawcy niekoniecznie mogliby sobie pozwolić.

Księga pamiątkowa dedykowana ks. kanonikowi dr. Z. Godlewskiemu z okazji jubileuszu 60-lecia urodzin i 35-lecia święceń kapłańskich jest wyjątkowym prezentem, jaki otrzymuje jubilat świętujący podwójną uroczystość. Niecodzienny upominek w pełni wpisuje się w zainteresowania kapłana, który łączy umiejętnie posługę duszpasterską z rozwijaniem pasji naukowej. Nie ulega wątpliwości, że duchowny rozczyta i rozsmakuje się w licznych artykułach, które pogłębią jego wiedzę z różnych dziedzin nauki. Pozostaje wyrazić nadzieję, że dzieło trafi do szerszego grona odbiorców, którzy docenią nowatorstwo zamieszczonych tam tekstów, a dla wytrawnych naukowców okaże się wartościowym uzupełnieniem dotychczasowego stanu badań oraz zachęci do stawiania nowych postulatów badawczych.

Słowa kluczowe: księga pamiątkowa; ks. Zbigniew Godlewski; parafia św. Józefa; Jezus Miłosierny; święcenia kapłańskie; Warszawa